

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

**на дисертаційну роботу Лутковської Світлани Михайлівни
«Модернізація системи екологічної безпеки сталого розвитку»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством**

1. Актуальність теми дослідження та її зв'язок з державними і галузевими програмами, планами, темами

Упродовж останніх десятиліть стан екологічної безпеки регіонів України постійно погіршується, що об'єктивно зумовлено сукупним впливом низки соціально-економічних чинників, серед яких найбільш вагомим є незадовільний технічний стан і моральний знос як промислових об'єктів, так й інфраструктури. Перманентна стагнація й повільні трансформації в усіх без виключення сферах унеможливають вирішення нагальних завдань прискореного сталого розвитку в повному обсязі. Об'єктивно подолання проблем у цій сфері спирається на пришвидшений процес екологічної модернізації, що формується на основі впровадження екологічних інновацій, поєднання ефективного управління та відповідного організаційно-економічного механізму з реалізацією природоохоронних заходів. Це, в свою чергу, потребує опрацювання наукового підґрунтя для формування стратегічних напрямів і організаційно-економічного механізму модернізації системи екологічної безпеки України. Проте наукові дослідження проблематики стимулювання вказаних процесів дотепер не лише є досить обмежені за кількістю, а й висвітлюють переважно ситуативні питання в окремих галузях, виявляючи відсутність комплексного підходу до розроблення цієї проблематики.

На усунення зазначеного недоліку і спрямоване дисертаційне дослідження, актуальність якого зумовлюється недостатнім вирішенням проблем модернізації системи екологічної безпеки у вітчизняній науці.

Модернізація сфери екологічної безпеки розглядається як трансформація індустріального суспільства на основі принципів екологічної етики та використанням високих технологій; суперіндустріалізація, що супроводжується якісним економічним зростанням (враховує дефіцит ресурсів), переорієнтацією технологій на відновлення екологічної рівноваги, технологічним подоланням негативних наслідків (створення промислових екосистем), формуванням технологічного суспільства, що розвивається відповідно до вимог сталого розвитку. Інноваційні технології уможливають відновлення екологічної рівноваги за допомогою екологізації технологічних процесів. Але на цьому шляху всі країни зіштовхнулися з низькою проблем, серед яких низький стан екологічної культури, слабе інституціональне забезпечення, нестача капіталу для реалізації сталих або «зелених» проектів, відсутність суспільної підтримки екоініціатив, технічних та технологічних проривних ноу-хау, політичної волі тощо.

Актуальність дисертаційної роботи визначається запропонованими теоретико-методологічними засадами і практичними рекомендаціями щодо формування системи модернізації сфери екологічної безпеки на засадах забезпечення сталого розвитку. У зв'язку з недостатньо сформованою теоретико-методологічною та методичною базою, сучасні модернізаційні процеси системи екологічної безпеки не відповідають сучасним викликам. Удосконалення потребують економічні та нормативно-правові аспекти модернізації. Недостатньо опрацьовано питання стимулювання вказаних вище процесів, що стримує соціально-економічне піднесення держави. Складність зазначеного комплексу проблем та необхідність синтезу наявного досвіду щодо модернізації й розроблення практичних рекомендацій з її упровадження визначили доцільність та актуальність дисертаційного дослідження.

Одержані теоретичні та методологічні результати є обґрунтованими, містять елементи новизни та мають цінність як для теорії та методології модернізації системи екологічної безпеки, так і практичного застосування удосконалених організаційно-економічних механізмів з метою сталого розвитку територій на національному й регіональному рівнях. Це дає підстави стверджувати про те, що мета дослідження була досягнута, а завдання вирішені. Об'єкт і предмет дослідження визначені вірно. Наукові положення коректно сформульовані, за кожним з них визначено науковий результат.

Також про актуальність даного дослідження свідчить виконання роботи у відповідності до завдань державних, галузевих та регіональних програм розвитку регіонів та науково-навчальних тем закладів вищої освіти. Зокрема робота виконана відповідно до мети комплексних наукових досліджень Вінницького національного аграрного університету, зокрема теми: «Розробка економічної моделі виробництва біогазу з різних видів сировини та різних потужностей біогазових станцій та установок», (2019-2020 рр.) (номер державної реєстрації 0120U100992).

Слід відмітити також відповідність теми дисертаційного дослідження постанові Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 № 942 (зі змінами від 23 серпня 2016 р. № 556) «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року», Стратегії розвитку екологічної політики в Україні до 2030 року, основним напрямам державної політики з питань національної безпеки України, іншим офіційним документам.

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи Лутковської С.М. є науково обґрунтованими та достовірними. При виконанні роботи використовувались фундаментальні положення економічної теорії,

концепції сталого розвитку, результати досліджень провідних економічних шкіл з проблематики природокористування, теорії державного управління, екологічної та економічної безпеки, теорій складних систем.

Для вирішення поставлених завдань автор використовував інструментарій загальнонаукових та економічних методів: абстрактно-логічний, включаючи аналіз і синтез, індукцію та дедукцію; узагальнення – для здійснення огляду інформаційних джерел, уточнення сутності основних понять і категорій, вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду, обґрунтування гіпотез; системного аналізу – з метою цілісного сприйняття об'єкта дослідження і комплексного аналізу зв'язків елементів у межах визначеної проблеми в цілому; проблемно орієнтований – для наукового обґрунтування стратегічних пріоритетів та їх організаційно-економічного аспекту; статистичного аналізу – з метою дослідження стану, динаміки і структури процесів модернізації системи екологічної безпеки у регіональному вимірі; економіко-математичного моделювання та прогнозування – для встановлення взаємозалежностей при оцінці ефективності функціонування системи екологічної безпеки; інституціонального – у процесі вивчення діяльності інститутів, функціональність яких передбачає оптимізацію управлінських засад; графічного і картографічного – для унаочнення отриманих результатів.

Інформаційну базу дослідження становили закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, інших міністерств та відомств, науково-дослідних інститутів, центрів і фондів, наукові доробки вітчизняних та зарубіжних авторів.

Зміст дисертаційного дослідження, опубліковані наукові праці та автореферат свідчать про ґрунтовне опрацювання питань, які формують науковий здобуток. Автором отримані унікальні власні наукові результати,

які відповідають критерію наукової новизни, мають прикладну цінність і відображають особистий внесок автора у розвиток методології формування механізмів соціо-еколого-економічного розвитку господарських систем в умовах екологічних обмежень та ресурсного диктату. Структура роботи є логічною і цілісною. Теоретико-методологічні результати представлені у дисертації, мають достатню глибину аналізу. Практичні рекомендації мають адекватне формулювання та наукову новизну. Зміст дисертаційної роботи відповідає темі та засвідчує завершеність дослідження.

3. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження полягає у вирішенні нагальної науково-прикладної проблеми обґрунтування теоретико-методологічних засад та прикладного інструментарію щодо розвитку системи модернізації сфери екологічної безпеки на засадах сталості.

Детальний розгляд дисертації, опублікованих наукових праць та автореферату дає можливість стверджувати, що у дисертаційній роботі Лутковської Світлани Михайлівни наведені положення, висновки та результати, які характеризуються науковою новизною і не розглядалися до цього часу іншими авторами. Це свідчить про особистий внесок автора у розвиток теорії та практики регіональної економіки, природокористування та досягнення соціо-еколого-економічної безпеки сталого розвитку.

Важливим науковим результатом дослідження є розширення та уточнення понятійного апарату соціально-економічних категорій «модернізація» та «екологічна безпека» на основі дослідження законодавства та з урахуванням світових і вітчизняних тенденцій модернізації, інституціоналізації, формування соціо-еколого-економічних відносин, де перша, на відміну від існуючих, розглядається як сукупність трансформаційних процесів суспільства, а друга, визначена як здатність

системи довкілля-соціум-економіка зберігати рівновагу й збалансованість із можливостями протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам і викликам (параграфи 1.1–1.2 дисертації, с. 6 автореферату).

Слід відзначити розроблену та виконану автором комплексну оцінку модернізаційних процесів у системі досягнення екологічної безпеки сталого розвитку, де використано показники за трьома сферами: охорона атмосферного повітря, водні ресурси, поводження з відходами. Тут регіони України, будучи об'єктом дослідження, розглядалися як велика багаторівнева динамічна система зі складними зв'язками як всередині окремих рівнів, так і між ними. Як складники цієї системи аналізуються різні об'єкти захисту: населення, ВРП, елементи довкілля, інвестиції тощо. З урахуванням зазначених положень оцінено рівень екологічної модернізації у 2014–2018 рр. та виділено відповідні групи регіонів України (параграф 2.3. дисертації, стор. 140-165; стор. 10–11 автореферату).

Заслужують на увагу в науковому і практичному сенсі результати дисертаційної роботи, які містять елементи наукової новизни, що полягають у формуванні векторів трансформаційних процесів модернізації сфери екологічної безпеки на території України як послідовного процесу створення нових систем чи вдосконалення існуючих. Встановлено роль держави у проведенні законодавчих реформ у конституційній, майновій, банківській та інших сферах, задіяних у процесі гарантування захисту, реформуванні інституцій безпеки та виробленні інструментів і механізмів непрямого управління нею, в тому числі через систему публічно-приватного партнерства та екологічну складову суспільної безпеки. Поглиблення міжрегіональної диференціації (неоднорідності простору) та взаємозв'язок дезінтеграційних та інтеграційних процесів визнано головними сучасними трансформаційними тенденціями для гарантування безпеки, що генерують проблеми і потенційні загрози, потребують пошуку нових стратегічних рішень, котрі сприятимуть сталому розвитку (параграф 1.1. та розділ 3 дисертаційного дослідження; стор. 6, 13 та рис. 5-6 автореферату).

В роботі доведено можливість застосування розробленої автором моделі системи модернізації екологічної безпеки, котра характеризує рівень реагування на виклики, враховуючи аналіз проблем екологічної безпеки в системі сталого розвитку, стан правових механізмів, боротьбу із загрозами та ризиками тощо. У моделюванні враховано два аспекти процесу безпеки: теоретичний, якісний аналіз взаємозв'язків та вхідну емпіричну інформацію, а власне економетричну модель обрано з метою здійснення параметризації впливів зовнішніх і внутрішніх небезпечних факторів на процес модернізації екологічної безпеки території (стор. 302–316 дисертації; стор. 19–22, табл. 5–6 автореферату).

Детально проаналізовано, узагальнено та обґрунтовано автором вектори реалізації ресурсно-інноваційної стратегії модернізації та екологобезпечного сталого розвитку, що включають впровадження сучасних інноваційних промислових технологій як на основі підтримки розвитку високотехнологічних, середньотехнологічних виробництв, так і стимулювання створення нових інноваційних полюсів розвитку – інноваційних кластерів.

4. Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях

Висновки, науково-теоретичні, методологічні та прикладні положення, а також відповідні елементи наукової новизни знайшли відображення у 30 наукових публікаціях автора, серед них – 3 статті у наукових фахових виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз Scopus і Web of Science. Основні положення дисертації були апробовані на 5 наукових і науково-практичних конференціях й семінарах та викладені у навчальному підручнику. Публікації у повні мірі відображають розроблені в дисертації теоретико-методологічні положення та отримані в ході дослідження результати. Обсяг і зміст публікацій відповідає вимогам МОН України. У

публікаціях, виконаних в співавторстві, особистий внесок здобувача відображений повною мірою.

Автореферат дисертації оформлений згідно чинних вимог МОН України, містить повні відомості про зміст дисертації, ступінь новизни авторських розробок, теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

Автореферат і дисертація мають чітку, послідовну та логічну структуру. Ілюстративний матеріал та таблиці надають наочності основним положенням та результатам роботи та допомагають оцінити основні ідеї роботи. Автореферат дисертації цілком відображає сутність та зміст дисертації. Основні наукові положення, висновки і рекомендації, які наведено здобувачем в авторефераті, ідентичні по структурі та змісту викладеним в дисертаційній роботі.

5. Практичне значення результатів дослідження

Практичне значення результатів, одержаних в дисертаційній роботі, визначається універсальністю методичних розробок і практичних рекомендацій, які можуть бути використані для забезпечення модернізаційних процесів в частині відповідності їх сталим принципам, засадам, методам та механізмам подолання деформацій у системі досягнення сталого розвитку за визначеними стратегічними пріоритетами, з урахуванням успішного європейського досвіду планування й фінансування.

Результати дослідження сприяють удосконаленню методичних підходів, практичних механізмів й інструментів для реалізації пропозицій та концептуальної моделі модернізації сфери екологічної безпеки на основі сценаріїв, котрі можуть становити основу конкретних заходів щодо стратегічного управління екологічною безпекою в системі сталого розвитку України та її регіонів, підготовки відповідних законопроектів, загальнодержавних і регіональних програм розвитку, що сприятиме інтеграції держави у світовий безпековий простір.

Наукові результати, теоретико-методологічні положення й висновки дисертаційного дослідження безпосередньо використані при розробці науково-дослідної тематики Вінницького національного аграрного університету, зокрема теми: «Розробка економічної моделі виробництва біогазу з різних видів сировини та різних потужностей біогазових станцій та установок», (2019-2020 рр.) (номер державної реєстрації 0120U100992), у межах якої автором представлено концептуальну модель модернізації системи екологічної безпеки сталого розвитку, що на відміну від відомих, відображає загальну структуру та логіку процесу її формування і реалізації на будь-якому рівні агрегування, дозволяє структурувати цілі та завдання у залежності від рівня реалізації та здійснювати відповідний контроль.

Окремі запропоновані авторкою теоретико-методологічні і науково-методичні положення знайшли відображення у впровадженому до навчального процесу Вінницького національного аграрного університету навчального підручника «Аграрна політика та земельні відносини», котрий використовується при викладанні дисциплін для студентів економічної та організаційно-технологічної спеціалізації.

6. Дискусійні положення дисертації

Поряд з перевагами роботи є окремі її положення, які можна віднести до розряду дискусійних.

1. У першому розділі опрацьовані автором концептуальні положення модернізації системи екологічної безпеки на засадах сталого розвитку слід було узагальнити до нової екомодернізаційної парадигми, котра значно відрізняється від домінуючої нині в суспільстві. Власне бачення суттєво б доповнило таблицю 1.1. дисертації та додало б вагомості положенню наукової новизни.

2. Дискусійним є твердження автора, що ним вперше розроблено методологію аналізу й оцінки процесів модернізації системи екологічнобезпечного сталого розвитку, котра включає загальні, специфічні та

допоміжні індикатори й показники, поєднані у блоки, що характеризують як стан довкілля та рівень антропогенного навантаження на окремі його компоненти, так і роль запроваджених модернізаційних заходів (параграф 1.3), оскільки існує чимало методик агрегованої оцінки стану безпеки, в т.ч. і для кожного із компонентів навколишнього середовища. Можливо, в даному випадку, варто було би зазначити цю позицію як вдосконалення, котре включає загальні, специфічні та допоміжні індикатори, поєднані у блоки і зведені до єдиного комплексного показника, що характеризує стан довкілля, рівень антропогенного навантаження, модернізаційні процеси в сучасних трансформаційних умовах.

3. У четвертому розділі авторкою подано текстову описову та візуальну економетричну модель модернізації сфери екологічної безпеки та базову сценарну матрицю можливого розвитку негативних станів у складних соціо-еколого-економічних системах (стор. 306–316 дисертації, рис. 4.7, табл. 4.2–4.4). Вказані елементи слід було б додатково наповнити емпіричною та фактичною інформацією, продемонструвавши факторну та часову залежність ефективності реалізації модернізаційних процесів задля досягнення цілей сталого розвитку.

4. Авторка не достатньою мірою акцентує увагу на державних та міжнародних екологічних програмах як механізмі проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності з організації і координації заходів щодо охорони навколишнього середовища, екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, модернізації в цілому. На нашу думку, визначаючи та обґрунтовуючи серед стратегічних пріоритетів дво- та багатостороннє співробітництво в рамках реалізації таких програм (стор. 19 автореферату), варто було би проаналізувати та оцінити як запровадження, так і результативність таких програм.

5. В роботі значна увага приділена проблематиці ідентифікації новітніх ризиків та загроз у сфері досягнення екологічної безпеки сталого розвитку, проаналізовано регіональний вимір можливих ризиків та викликів,

запропоновано схему їх ідентифікації (параграф 2.1 та рис. 2.2. дисертації). Цікавим є підхід до класифікації небезпек з метою ідентифікації їх змісту і виду, що визначено елементом управління безпекою і блокування загроз. На теоретичному рівні за функціональною ознакою автором виділено окремі групи загроз.

Разом з тим, переходячи до визначення коефіцієнтів безпеки, рівня екологічного ризику для регіонів України, автор повертається до традиційних методичних підходів їх ідентифікації та проводить розрахунки за визначеними показниками в межах трьох блоків: для першого – за кількістю наявного населення у зоні потенційного впливу загрози; другого – за площею території; третього – ймовірність матеріальних втрат. На ці питання автор мав звернути особливу увагу і притримуватися задекларованого у попередньому розділі роботи власного бачення розвитку цієї проблематики.

6. Виходячи із аналізу змістовного наповнення дисертаційного дослідження, глибини поставлених завдань та обґрунтованості отриманих результатів, авторці доцільно було в авторефераті презентувати результати оцінки екологічної модернізації в регіонах України у 2014-2018 рр. (дод. Ж дисертації), картосхему просторової структуризації екологічної модернізації (дод. 3.5).

Проте, висловлені зауваження та дискусійні положення суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, не знижують його наукової новизни, теоретичного й практичного значення.

7. Загальний висновок

Дисертація Лутковської Світлани Михайлівни на тему «Модернізація системи екологічної безпеки сталого розвитку» є самостійним завершеним авторським науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему формування теоретико-методологічних положень та обґрунтування практичних рекомендацій реалізації процесу модернізації системи

екологічної безпеки на засадах сталого розвитку. Результати дисертаційного дослідження в сукупності є суттєвим внеском для розвитку теорії соціо-еколого-економічної безпеки модернізаційних процесів.

Тема і зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством і профілю спеціалізованої вченої ради Д 05.854.03 у Вінницькому національному аграрному університеті.

Актуальність, новизна, обґрунтованість та достовірність положень, висновків і рекомендацій свідчать, що робота відповідає вимогам МОН України до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук відповідно до пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами та доповненнями).

Загальна оцінка дисертаційної роботи «Модернізація системи екологічної безпеки сталого розвитку» є позитивною, а її автор – Лутковська Світлана Михайлівна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством (галузь знань – «Економічні науки»).

Офіційний опонент,

доктор економічних наук, професор,
академік НААН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
академік Міжнародної інженерної академії,
директор Державної установи
«Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку НАН України»

М.А. Хвесик